

УДК 78.071.2

DOI <https://doi.org/10.31723/2524-0447-2021-33-1-19>**Ян Фейюй**

ORCID: 0000-0002-2542-5828

аспірант кафедри образотворчого мистецтва,
музикознавства та культурології
Сумського державного педагогічного університету
імені А. С. Макаренка
fejujan383@gmail.com

СПЕЦИФІКА ТВОРЧИХ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ У СИСТЕМІ «КОМПОЗИТОР – ВИКОНАВЕЦЬ – СЛУХАЧ»

Мета роботи – дослідити особливості комунікативної взаємодії між суб'єктами, які створюють, розповсюджують та споживають музичні цінності: композитором – виконавцем – слухачем. **Методологія дослідження.** Методологічну основу дослідження становлять діалектична та системна методології, що застосовуються в області культурологічних досліджень. Використано загальнонаукові та логічні методи аналізу, синтезу, індукції та дедукції, історичного і компаративістського дослідження проблеми. **Наукова новизна.** Виявлено, що в даній тріаді відображаються основні суб'єкти сформованої системи музичної комунікації, що на основі інтонаційно-сміслових зв'язків утворюють галузь музичного спілкування та створюють умови для художньо-творчої взаємодії між суб'єктами, які створюють, розповсюджують та споживають музичні цінності. Доведено, що гармонічне злиття композиторської та виконавської творчості, яка дає можливість проявитися художньому задуму, закладеному в музичному творі, виразитися в переживанні, які творчо втілюються музикантом-виконавцем, є необхідною умовою для естетичного впливу музики на свідомість слухача та втілення цілісної естетичної взаємодії композитора, виконавця та слухача. **Висновки.** Елементи тріади «композитор – виконавець – слухач» перебувають у взаємозв'язку та взаємозалежності, являють собою єдину, цілісну систему. Виконавська творчість відображає будь-які соціально-психологічні зміни, смаки слухачів та їхні естетичні потреби. Її сприйняття пов'язано зі змінами, що відбуваються в музично-виконавському мистецтві. Так, зміни у слухацькому сприйнятті є наслідком зміни умов перебігу виконавського процесу під впливом техніко-комунікативних засобів та якісно новим типом інтерпретації, який виник у зв'язку із цим.

Ключові слова: композитор, виконавець, слухач, музична комунікативна взаємодія, слухацьке сприйняття, науково-технічний прогрес.

Yang Feiyu, Postgraduate Student at the Department of Fine Arts, Musicology and Cultural Studies of the Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko

The specifics of creative relationships in the system “composer – performer – listener”

Research objective. The purpose of the work is to explore the features of communicative interaction between subjects who create, distribute and consume musical values: composer – performer – listener. **The methodology.** The methodological basis of the study are dialectical and systemic methodologies used in the field of cultural studies. General scientific and logical methods of analysis, synthesis, induction and deduction, historical and comparative research of the problem are used. **The scientific novelty.** It is revealed that this triad reflects the main subjects of the formed system of musical communication, which on the basis of intonation-semantic connections form the branch of musical communication and create conditions for artistic and creative interaction between subjects who create, distribute and consume musical values. It is proved that the harmonious fusion of composition and performance, which allows to express the artistic idea embedded in the musical work, to express the experiences that are creatively embodied by the musician-performer, is a necessary condition for the aesthetic impact of music on the listener’s – consciousness – listener. **Conclusions.** The elements of the composer-performer-listener triad are in a certain relationship and interdependence, representing a single, integral system. Performance reflects any socio-psychological changes, tastes of listeners and their aesthetic needs. Its perception is related to the changes taking place in the art of music. Thus, changes in the listener’s perception are a consequence of changes in the conditions of the performance process under the influence of technical and communicative means and a qualitatively new type of interpretation that has arisen in this regard.

Key words: composer, performer, listener, musical communicative interaction, listener perception, scientific and technical progress.

Актуальність теми дослідження. У музичній культурі склалась багата теоретична база, що включає теорії, знання й ідеї, пов’язані з питаннями художнього виконання. Водночас залишається маловивченою комунікативна функція музичного виконавства. На наш погляд, головна причина цього полягає в розгалуженні музикознавчих досліджень щодо комунікативних чинників виконавського мистецтва, що вивчаються як виконавською теорією, зорієнтованою на комунікативну ланку «виконавець – композитор», так і музичною соціологією, чії дослідження спрямовані на вивчення відносин «виконавець – слухач».

Виконавська творчість перебуває в тісному взаємозв’язку із процесами естетичного виховання і стає однією з актуальних тем сучасної культури, яка змушує дослідників міркувати про

природу виконавської діяльності, її закономірності та специфічні риси. Музикознавчої інтерпретації ця проблема набула у працях Б. Асаф'єва [1], Б. Яворського [14], В. Медушевського [8] й інших. Багато естетичних проблем музично-виконавського мистецтва розглядаються у критико-теоретичних роботах музикантів: Є. Назайкінського [11], Г. Когана [6] й інших.

Виконавська творчість перебуває в тісному взаємозв'язку із процесами естетичного виховання і стає однією з актуальних тем сучасної культури, яка змушує дослідників міркувати про природу виконавської діяльності, її закономірності та специфічні риси. Музикознавчої інтерпретації ця проблема набула у працях Б. Асаф'єва [1], Б. Яворського [14], В. Медушевського [8] й інших. Багато естетичних проблем музично-виконавського мистецтва розглядаються у критико-теоретичних роботах музикантів: Є. Назайкінського [11], Г. Когана [6] й інших.

Мета дослідження – вивчення особливостей взаємовідношень у системі музичної комунікації, що утворюють область музичного спілкування й організують умови для художньої взаємодії між суб'єктами, які створюють, розповсюджують, споживають музичні цінності; аналіз умов та змін, що відбуваються в музично-виконавському мистецтві під впливом технічних засобів, аналіз їхнього впливу на слухацьке сприйняття.

Виклад основного матеріалу. Усі зміни, що відбуваються як безпосередньо в самому виконавському процесі, так і в його результатах, впливають на естетичне і художнє сприйняття слухачів. Оскільки метою будь-якого творчого процесу є вплив на глядача / слухача / читача, то є необхідним аналіз естетичної взаємодії «композитор – виконавець – слухач».

Відомо, що у процесі композиторської творчості народжуються твори, які існують у вигляді цілісної музичної композиції лише у формі акустичного звучання. Музична композиція має бути особливим чином зафіксована в нотному тексті, який згодом знаходить своє чуттєво реальне звучання в тимчасовій єдності виконавської конкретизації й активної слухацької співучасті. М. Метнер зазначав: «Справжнє натхнення автора його музичним генієм і натхнення слухачів авторським натхненням і є справжня музика» [9, с. 94]. Автор мав на увазі, що музика стає справжнім святом тільки тоді, коли здійснюється «узгодження душ», до якого прагнуть слухач і композитор. М. Метнер аналізував твори композиторів-класиків і відзначав, що «автор не задовольнявся лише зовнішньою

узгодженістю себе з публікою (дешевим, гучним успіхом), але ототожнював себе і із самою музикою і її законами, та й публіка ждала не однієї лише «сенсації», а справжнього свята злагодженості, у якому розчиняються і забуваються всі індивідуальні розбіжності» [9, с. 96].

Отже, вважаємо доцільним розглянути питання щодо естетичного впливу музичних творів на слухача. Відомо, що естетичне сприйняття слухачем будь-якого художнього твору є реалізаційною ланкою у процесі його функціонування. Спочатку воно (естетичне сприйняття) детермінує творчий процес художника. Слухач присутній як у процесі творчості композитора, так і у процесі творчості виконавця, визначає спрямованість їхньої діяльності. Як зазначає Г. Коган, «в основі будь-якої культури лежить культура сприйняття. Там, де вона не розвинена, не може бути жодної культури» [6, с. 214]. Зміна естетичних смаків і потреб публіки зумовлює зміну у творчому процесі художника. Артист орієнтується на слухача і на його естетичні запити, які є наслідком певної художньо-естетичної обстановки, варіює як інтерпретацію кожного окремого музичного твору, так і всього репертуару загалом. Слухач є свого роду камертоном, за яким «налаштовує» свою творчість виконавець. У результаті постійного контакту з публікою в інтерпретатора створюється певна модель слухачького сприйняття, яка постійно коригується, реагує на найменші зміни в ціннісних орієнтаціях аудиторії. Є. Назайкінський вважає, що кожна інтерпретація залежить від трьох аспектів: «вгаданого композиторського задуму, своєї фантазії і волі, слухачької уваги і художньої реакції аудиторії» [11, с. 96]. Автор підкреслює, що основним орієнтиром для виконавця є реальне сприйняття.

Сприйняття тієї самої інтерпретації може бути різним залежно від того, до якого типу належить слухач. Якщо брати відмінність між сприйняттям музики знавців і любителів загалом, то передусім необхідно відзначити відмінність у типі мислення професіоналів і аматорів, а звідси і в самому підході до виконуваного музичного твору. В аналізі професіоналів домінують певні логічні категорії, якими вони оперують у своїй оціночній діяльності. Вони аналізують прослухану ними інтерпретацію музичного твору, спираючись на свої мистецтвознавчі знання, ґрунтуючись на них. Якщо композитор під час створення нового музичного твору більше уваги приділяє логіці гармонійного і мелодійного розвитку, формі твору,

техніці письма, то виконавець акцентує свою увагу на трактуванні твору, порівнює його з раніше сприйнятими інтерпретаціями даної композиції, виокремлює деталі, які цікавлять його як виконавця тощо. Любитель-слухач сприймає музичний твір загалом, не фіксує деталей, піддаючись загальному емоційному настрою як твору, так і виконавця. Окрім того, виконавець осягає художній зміст музичного твору у процесі сприйняття для того, щоб об'єктивувати його, любитель-слухач осягає його тільки у своїй свідомості. Однак відмінність у процесах сприйняття любителів і професіоналів не знімає загальних закономірностей принципів сприйняття, у процесі якого відбувається і зворотний вплив – вплив творчості художника на еволюцію естетичних смаків, загальне естетичне виховання публіки.

Говорячи про проблему сприйняття, звернемося до думок Б. Яворського. Звернемо увагу на його класифікацію слухачів, які тією чи іншою мірою здатні сприймати музичні ідеї, що передаються їм від композитора через виконавця. У цьому аспекті виділімо два типи найбільш підготовлених слухачів. До першого типу належать ті, хто «робить відмінність між творами лише остільки, оскільки вони дають більший або менший простір свавіллю виконавця, і ті твори, які чомусь це свавілля не допускають, відносяться цією публікою до розряду наукової, серйозної, музики» [14, с. 96]. Справді, нерідко можна спостерігати, що енергія особистості виконавця, його ефектно-віртуозне самовираження затуляють собою «істинний лик» музичного твору. Найціннішим та рідкісним можна назвати той тип слухача, який здатний гармонійно злитися з композитором і виконавцем, оцінити їх і долучитись до їхнього спільного прояву, «отримати ті ж відчуття переживань, забезпечивши їх у кожній окремії особі слухача властивими лише йому одному індивідуальними особливостями» [там само].

Слухачке сприйняття залежить і від змін, що відбуваються в музично-виконавському мистецтві. Так, з виникненням технічних мистецтв і розвитком технічних засобів необхідність аналізу умов і змін виконавського процесу призводить до необхідності аналізу і сприйняття слухачем результатів цих змін. Унаслідок впливу техніко-комунікативних засобів змін зазнають не лише виконавський процес і результат цього процесу, а й умови сприйняття, соціально-естетична інтерпретація слухача, його естетична оцінка.

Оскільки «науково-технічний прогрес є найважливішою умовою широкого розповсюдження художніх творів і засвоєння їх масами» [3, с. 149–150], то цілком зрозумілий науковий і практичний інтерес до даних проблем у сфері функціонування засобів масової комунікації, який виникає як результат об'єктивного зростання впливу технічних засобів на процес естетичного сприйняття. Отже, естетичне сприйняття, як соціально-історичне явище тісно пов'язане з науково-технічним прогресом у житті суспільства, оскільки завдяки його впливу змінюється і сам спосіб сприйняття твору мистецтва.

Як зазначає Н. Яранцева, усі засоби тиражування (як-от звукозапис), істотно впливають на специфіку сприйняття музичного твору. Вона пише: «Навіть там, де масове тиражування майже не змінює художньої фактури твору (стереофонічний запис і трансляція музики, нові засоби живопису) відбуваються істотні зміни у сфері сприйняття: втрачається гострота враження, звикання веде до спрощення образу» [15, с. 39]. Автор доходить висновку, що це – особливість сприйняття, яку неможливо усунути, а до якої можна лише пристосуватися.

Найбільші зміни у структурі слухацького сприйняття, які виникають під впливом технічних засобів, спостерігаються у процесі безпосереднього спілкування слухача із записаним музичним твором. Тут можна виділити кілька чинників, які безпосередньо впливають на слухацьке сприйняття.

Перший чинник – це відсутність зорових вражень від виконання. Так, важливим компонентом концертної обстановки є наявність зорового образу артиста на сцені, який володіє цілим комплексом засобів виразності, що виконують певну сугестивну роль. Художній образ, який виникає у слухача під час прослуханого запису музичного твору, менш підпорядкований логіці й емоційним впливам виконавця, бо в такому разі він позбавлений цілої гами виразних засобів: носія змістовно-смыслового аспекту вокального твору, яким є сценічний образ.

Другий чинник пов'язаний із тим, що звукозапис не передає всі аспекти прояву особистості виконавця, той емоційний посыл, який іде від нього до слухачів. Можемо відзначити, що цей чинник має досить суттєвий вплив на структуру слухацького сприйняття, адже тут постає питання певного акустичного простору, у якому поширюються невидимі прояви особистості виконавця.

Третій чинник, який впливає на слухацьке сприйняття записаного музичного твору, — це відсутність колективного слухання. Цей чинник створює певну психологічну акустику, із впливом багатьох «співслухачів». Справді, колективне сприймання створює певну емоційно-естетичну атмосферу, що сприяє повноцінному художньому сприйняттю виконавських видів мистецтв. Передусім це особлива обстановка, пронизана емоційними зв'язками, яка створює певне психологічне налаштування у слухача. Відсутність даної музичної комунікативної ситуації впливає на кожен із шарів структури сприйняття.

Висновки. Отже, композитор, виконавець і слухач перебувають у взаємозв'язку та взаємозалежності, являють собою єдину, цілісну систему. Як зазначалось, виконавська творчість відображає будь-які соціально-психологічні зміни, смаки слухачів та їхні естетичні потреби. Так само і її сприйняття пов'язано зі змінами, що відбуваються в музично-виконавському мистецтві. Так, зміни у слухацькому сприйнятті є наслідком зміни умов перебігу виконавського процесу під впливом техніко-комунікативних засобів та якісно новим типом інтерпретації, який виник у зв'язку із цим. Отже, можна зробити такі узагальнення:

1. Деяким змінам піддається вся структура музичного сприйняття. До чинників, які впливають на цей процес, належать: відсутність глядацьких вражень, зміна акустичного простору, зміна умов сприйняття, які проявляються у зміні емоційно-психологічної атмосфери.

2. Для найбільш оптимального сприйняття слухачами записаного музичного твору необхідна відповідна художньо-психологічна настанова на звукозапис як на різновид музично-виконавського мистецтва, що має свої специфічні особливості порівняно з концертним виконанням.

3. Діалектичний взаємозв'язок «виконавець — слухач» передбачає активну співтворчу позицію слухача, для якої важлива наявність певної художньо-естетичної ситуації, яка сприяє оптимальному перебігу процесу сприйняття.

Проведений аналіз не вичерпує всіх питань, пов'язаних із дослідженням особливостей комунікативних взаємин у системі композитор — виконавець — слухач». Подальшого вивчення потребують психологічні дослідження виконавця в його інтонаційному спілкуванні з аудиторією; питання, що стосуються зворотного зв'язку «слухач — виконавець».

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Асафьев Б. Музыкальная форма как процесс. Ленинград : Музыка, 1971. 376 с.
2. Гинзбург Л. О работе над музыкальным произведением. Москва : Музыка, 1981. 143 с.
3. Егоров А. Проблемы эстетики. Москва : Советский писатель, 1977. 415 с.
4. Зинькевич Е. *Mundus musicae*. Тексты и контексты : избранные статьи. Киев : Задруга, 2007. 616 с.
5. Катрич О. Індивідуальний стиль музиканта-виконавця (теоретичні та естетичні аспекти) : автореф. дис. ... канд. мистецтвозн.: 17.00.03. Київ, 2000. 19 с.
6. Коган Г. Избранные статьи. Москва : Советский композитор, 1972. 268 с.
7. Маркова Е. Эстетический аспект интонационной теории и анализ музыкальных произведений : автореф. дис. ... канд. искусствед.: 17.00.03. Киев, 1983. 20 с.
8. Медушевский В. О закономерностях и средствах художественного воздействия музыки. Москва : Музыка, 2010. 254 с.
9. Метнер Н. Муза и мода. Париж : YMCA Press, 1978. 154 с.
10. Москаленко В. Теоретический и методический аспекты музыкальной интерпретации : автореф. дис. ... докт. искусствед.: 17.00.02. Киев, 1994. 27 с.
11. Назайкинский Е. Музыкальное восприятие как проблема музыковедения. Москва : Музыка, 1980. С. 96.
12. Польська І. Методологічна проблематика в сучасному музикознавстві. *Культура України*. 2014. Вип. 46. С. 267–275.
13. Рощина Т. Исполнительская расшифровка авторской концепции фактурообразования (на примере фортепианного творчества К. Дебюсси, М. Равеля, О. Мессиаана) : автореф. дис. ... канд. искусствед.: 17.00.03. Киев, 1991. 20 с.
14. Яворский Б. После московских концертов Ферручо Бузони. Москва : Музыка, 1912. № 104. С. 96.
15. Яранцева Н. Тиражирование как эстетическая проблема. *Научно-технический прогресс и искусство*. 1971. С. 39.

REFERENCES

1. Asaf'yev, B.V. (1971). Musical form as a process. Leningrad : Muzyka, 1971. 376 s. [in Russian].
2. Ginzburg, L.S. (1981). About working on a piece of music. Moscow : Muzyka, 1981. 143 s. [in Russian].
3. Yegorov, A.G. (1977). Problems of aesthetics. Moscow : Sovetskiy pisatel', 1977. 415 s. [in Russian].
4. Zin'kevich, Ye.S. (2007). *Mundus musicae*. Texts and Contexts: Selected Articles. Kiev : Zadruga, 2007. 616 s. [in Russian].
5. Katrych, O.T. (2000). Individual style of the musician-viconavtsya (theoretical and aesthetic aspects): author. dis. ... cand. master of Arts:

17.00.03. National Music Academy of Ukraine P.I. Tchaikovsky. Kiev, 2000. 19 s.

6. Kogan, G.M. (1972). Selected articles. Moscow : Soviet composer, 1972. 268 s.

7. Markova, Ye.N. (1983). The aesthetic aspect of intonation theory and analysis of musical works: abstract of Ph. D. diss. ... Cand. art history: 17.00.03. National Music Academy of Ukraine. P.I. Tchaikovsky. Kiev, 1983. 20 s.

8. Medushevskiy, V.V. (2010). On the patterns and means of artistic influence of music. Moscow : Music, 2010. 254 s.

9. Metner, N.K. (1978). Muse and fashion. Paris : YMCA Press, 1978. 154 s.

10. Moskalenko, V.G. (1994). Theoretical and methodological aspects of musical interpretation: author. diss. ... Doctors of art history: 17.00.02. National Music Academy of Ukraine. P.I. Tchaikovsky. Kiev, 1994. 27 s.

11. Nazaykinskiy, Ye.V. (1980). Musical perception as a problem of musicology. Moscow : Music, 1980. S. 96.

12. Pol's'ka, I.I. (2014). Methodological Problems in Contemporary Music Studies. *Culture of Ukraine*. 2014. Vol. 46. S. 267–275.

13. Roshchina, T.A. (1991). Performing transcript of the author's concept of texture formation (on the example of the piano work of K. Debussy, M. Ravel, O. Messiaen): author. diss. ... Cand. art history: 17.00.03. National Music Academy of Ukraine. P.I. Tchaikovsky. Kiev, 1991. 20 s.

14. Yavorskiy, B. (1912). After the Moscow concerts of Ferruccio Busoni. Moscow: Music. 1912. № 104. S. 986.

15. Yarantseva, N. (1971). Replication as an aesthetic problem. *Scientific and technical progress and art*. 1971. S. 39.